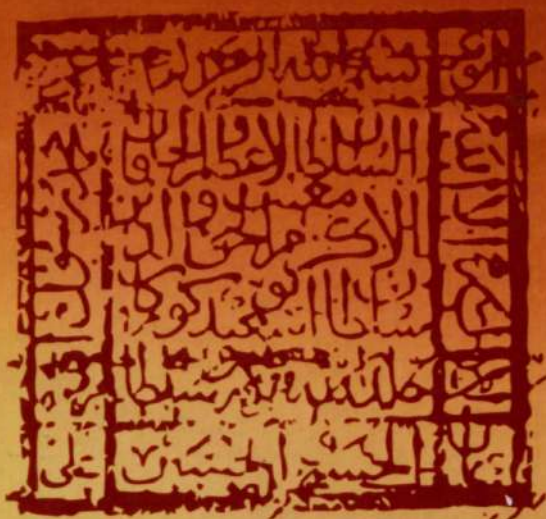

ҚУДРАТУЛЛА ОМОНОВ

ЭСКИ ТУРКИЙ ДИПЛОМАТИК
ҲУЖЖАТЛАР:
ТАРИХИЙ - ФИЛОЛОГИК ТАҲЛИЛ

УЎК

КБК 63.2 (5Ў)

63.2 (5Ў)

О-56

Қудратулла Омонов. Эски туркий дипломатик ҳужжатлар:
тарихий - филологик таҳлил. – Т.: «Extremum-press», 2015.–126 б.

Қўлингиздаги ушбу монографияда дунёнинг турли фондларида сақланаётган илк ва ўрта асрлардан бизга қадар етиб келган эски туркий тилдаги дипломатик ҳужжатларнинг диахрон аспектдаги таҳлили амалга оширилган.

Китоб филологлар, тарихчилар ва айни йўналишда ўқиётган талабаларга мўлжалланган.

Тадқиқот Ф-1-136 “Илк ва ўрта асрларда яратилган туркий ҳужжатларнинг ўзбек давлатчилиги тарихидаги ўрни (дипломатика, сфрагистика, палеография ва матн интерпретацияси масалалари)” мавзудаги илмий тадқиқот гранти доирасида ёзилди.

Тошкент давлат шарқшунослик институтининг Илмий кенгаши нашрга тавсия этган (2015 йилнинг 27 ноябрдаги 3- сонли баённома).

Масъул муҳаррир:

тарих фанлари доктори, профессор **М. Исҳоқов**

Тақризчилар:

тарих фанлари номзоди **Х. Файзиев,**

филология фанлари номзоди **Б. Абдушукуров**

ISBN 978-9943-4627-6-2

© “Extremum-press”, 2015 й

© ТДШИ, 2015 й.

КИРИШ

Илк ва ўрта асрларда Ўзбек давлатчилиги тарихида ҳукм сурган улкан салтанатлар Хитой, Ҳиндистон, Эрон, Византияни боғлаб турувчи чорраҳада ўз давлатларини барпо этганлар. Ушбу давлатлар Буюк ипак йўли савдосининг энг муҳим кесишмасида, Шарқ ва Ғарбнинг ўртасида мустаҳкам кўприк вазифасида ўз миллий манфаатига уйғун келадиган мустақил ташқи сиёсатни ишлаб чиқишган. Боболаримиз ўз элчилари ва ташқи сиёсати орқали ана шу манфаатни доимо ёқлаб чиқишга интилган. Ўша қадим кезларда содир бўлган давлатлар орасидаги сиёсий ва ўзаро кўшничилик муносабатларининг изларини ёзма манбаларда ҳамда турли дипломатик расмий матнларда кўриш мумкин. Кераклиси, ушбу дипломатик ёзмаларнинг муайян қисми кунимизга қадар асл ҳолда сақланиб қолган. Шу боис, ўтмиш ёзма меросимизнинг маълум бир қисмини расмий ёзишмалар ташкил этади.

Ҳозирги кунда халқимиз онгу шуурида давом этаётган миллий, маънавий, мафкуравий тикланиш жараёнлари аждоқларимиздан қолган ёзма обидаларни янгича ёндашув асосида тадқиқ этишни талаб этмоқда. Айниқса, бу борада 2014 йил 15-16 май кунлари юртбошимиз ташаббуслари билан Самарқанд шаҳрида бўлиб ўтган “Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожига роли ва аҳамияти” мавзусидаги халқаро конференция ўтмиш аждоқларимиздан қолган улкан маданий-илмий, ёзма мероснинг аҳамияти, уни ўрганиш масалалари, фандаги ушбу соҳани янги сифат босқичига олиб чиқиш йўллари белгилаб берди. Бу масалада Юртбошимизнинг Самарқанд конференциясидаги нутқи шарқшунослар ва ёзма меросимизни ўрганаётган тадқиқотчилар учун йўлловчи бўлиб хизмат қилади: *“Барчамиз яхши тушунамизки, эришилган билимларни, ўтмишда, жумладан, ўрта асрлар Шарқида амалга оширилган оламулмул каифиётларни чуқур ўзлаштирмасдан туриб на илм-фанда, на бошқа соҳаларда*

янги, янада юксак марраларни забт этиб бўлмайди. Биз келгуси фаолиятимизда ҳам айни шу тамойилга қатъий амал қиламиз” [Каримов 2014, 23]¹.

Туркий тиллар, хусусан, ўзбек тили расмий услубининг илдизлари узок ўтмишга эга. Бу теран илдизлар туркий давлатчилик тарихи билан узвий боғлиқ; ҳужжатчилик иши давлатчилик тарихи билан изма-из юради. Ҳар бир давлат ўз худудида иш юритиш қоғозлари ҳамда бошқарув ишлари, қолаверса, теваарак эллар билан бўладиган қўшничилик алоқалари ўзининг она тилида бўлишини истайди. Айни ҳолат унинг мустақиллигини кўрсатувчи муҳим белгилардан биридир. Ўзбек давлатчилиги тарихида ҳужжатчилик ишларининг кўпроқ туркий тилда ва ота-боболардан қолган қадимги туркий ёзувларда олиб борилганлигининг сабаби ҳам ана шунда. Ушбу сиёсий, тарихий ва лингвистик жараёнлар туркий расмий дипломатик услубнинг тўлатўкис, мукамал бир қолипда шаклланиши ва равнақига кенг йўл очиб берган.

Ўзбек давлатчилиги тарихида кечган салтанатларнинг сиёсий ва дипломатик муносабатлар ҳаётдан сўзловчи нодир ҳужжатларнинг маълум бир қисми ўтган асрнинг биринчи чорагидаёқ нашр этилган эди. Ўтган давр мобайнида шарқшунослик ва туркология эски ҳужжатларни тадқиқ этиш борасида катта юксалиш йўлини босиб ўтди. Қадимги дипломатик расмий матнларни тадқиқ этиш соҳасида тўпланган тажрибаларни қўллаган ҳолда қадимий ёзувларимизда битилган кўҳна ёзмаларнинг барини комплекс равишда, бир тадқиқот доирасида жамлаб ўрганишнинг вақти етди.

Қўлингиздаги ушбу монографияда дунёнинг турли фондларида сақланаётган илк ва ўрта асрлардан бизга қадар етиб келган эски

¹ Монографияда ҳавола беришнинг кодланган шакли қабул қилинган. Бунга кўра, биринчи бўлиб ҳавола берилаётган муаллифнинг фамилияси, сўнг ишора этилаётган асарнинг нашр йили ва охирида асар саҳифаси ўрин олади.

туркий тилдаги дипломатик хужжатларнинг диахрон аспектдаги таҳлили амалга оширилди. Китоб ушбу соҳада амалга оширилган илмий тадқиқотларнинг дастлабкиларидан бири бўлганлиги боис айрим қусурлардан холи эмас. Уни шу йўналишдаги илк уринишнинг натижаси сифатида қабул этгайсиз.